

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ 24 «СФЕРА ОБСЛУГОВУВАННЯ»
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 242 «ТУРИЗМ»

Шифр «DARK TOURISM»

КОНКУРСНА
НАУКОВА РОБОТА

на тему:

**«ТУРИСТИЧНА ДЕСТИНАЦІЯ «ТЕМНОГО» ТУРИЗМУ:
НОВЕ ЖИТТЯ ЧОРНОБИЛЯ»**

2021 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ «ТЕМНОГО» ТУРИЗМУ	5
1.1. Суть, історія та особливості розвитку «темного» туризму	5
1.2. Класифікація та різновиди «темного» туризму.....	7
1.3. Туристичні дестинації для розвитку «темного» туризму в Україні	12
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ «ТЕМНОГО» ТУРИЗМУ В ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ ЗОНІ ВІДЧУЖЕННЯ	17
2.1. Тенденції розвитку туризму в Чорнобильській зоні відчуження.....	17
2.2. Ресурсний потенціал Чорнобиля як особливої дестинації для розвитку «темного» туризму	22
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ «ТЕМНОГО» ТУРИЗМУ В ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ ЗОНІ ВІДЧУЖЕННЯ	25
3.1. Проблеми розвитку «темного» туризму в Чорнобильській зоні відчуження і шляхи їх вирішення.....	25
3.2. Розробка авторського туру «Нове життя Чорнобиля»	27
ВИСНОВКИ	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	31
ДОДАТКИ	36
АНОТАЦІЯ	43

ВСТУП

Актуальність дослідження. «Темний» туризм відіграє важливу роль у розвитку економіки та туристичної індустрії України. Даний вид туризму має всі перспективи на існування та на подальший глибокий розвиток і наукове вивчення. «Темний» туризм допомагає людству усвідомити масштаби катастроф через долі тисяч людей – її учасників, свідків і жертв, змушує людей визнати необхідність примирення між людиною, наукою і технологіями, які поставили під конкретну загрозу існування людської цивілізації і самої планети Земля, і не дає світу забути ці уроки, стає попередженням поколінням нового тисячоліття. Не дивлячись на наслідки страшної катастрофи, Чорнобиль є «туристичною візитівкою», «радіоактивною перлиною» України.

Актуальність роботи обумовлена, з одного боку, великою зацікавленістю до теми «темний» туризм у сучасній науці і в суспільстві, з іншого боку, її недостатнім дослідженням. Розгляд питань, пов'язаних з даною тематикою носить як теоретичну, так і практичну значимість.

Мета наукової роботи полягає у дослідженні сутності поняття, різновидів і ресурсної бази для розвитку «темного» туризму, а також розробці авторського туру до Чорнобильської зони відчуження.

Для досягнення поставленої мети увагу зосереджено на вирішенні таких **завдань**: розкрити суть та особливості «темного» туризму; провести класифікацію «темного» туризму, дослідити його різновиди; виокремити туристичні дестинації для розвитку «темного» туризму в Україні; проаналізувати тенденції розвитку туризму в Чорнобильській зоні відчуження; розкрити ресурсний потенціал Чорнобиля як особливої туристичної дестинації; обґрунтувати проблеми розвитку «темного» туризму в Чорнобильській зоні відчуження і запропонувати шляхи їх вирішення; розробити авторський тур «Нове життя Чорнобиля».

Об'єктом дослідження є ресурсний потенціал для розвитку «темного» туризму в Чорнобилі – унікальній та перспективній туристичній дестинації.

Предметом дослідження є теоретичні і практичні аспекти формування та ефективного використання ресурсної бази для розвитку «темного» туризму як в Україні в цілому, так і на прикладі Чорнобильської зони відчуження.

При дослідженні використовувалися наступні **методи**: логічне узагальнення (дослідження проблемних аспектів «темного» туризму в Україні, узагальнення категоріального апарату); метод аналізу та синтезу (дослідження сутності різновидів «темного» туризму); системно-структурний аналіз (обґрунтування специфіки організації турів до Чорнобильської зони відчуження); порівняльний аналіз (узагальнення світових тенденцій розвитку «темного» туризму); графічний.

У процесі дослідження опрацьовано аналітичні праці вітчизняних та закордонних вчених, проаналізовано статистичні матеріали Державного агентства з управління зоною відчуження (ДАЗВ), ДП «Центр організаційно-технічного і інформаційного забезпечення управління зоною відчуження» (ДП «ЦОТІЗ»), матеріали відкритих баз даних чорнобильських туроператорів, Інтернет ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у висвітленні тенденцій та виявленні проблемних аспектів розвитку туризму в Чорнобильській зоні відчуження; розробці туру «Нове життя Чорнобиля» для іноземних туристів.

Апробація. Основні результати дослідження апробовані на XII Міжнародній науково-практичній конференції «Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання» (м. Черкаси, 2021р.).

Практичне значення. Автором розроблено тур «Нове життя Чорнобиля» для впровадження туроператором ДП ТзОВ СП «Трайидент Консалтинг та Інвестиції», який отримав схвальні відгуки (довідка від 25.01.2021р. № 8).

Структура та обсяг роботи. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків; містить 5 таблиць, 24 рисунки, 5 додатків. Список використаних джерел містить 46 найменувань. Загальний обсяг роботи складає 30 сторінок без урахування додатків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ «ТЕМНОГО» ТУРИЗМУ

1.1. Суть, історія та особливості розвитку «темного» туризму

В останні роки стрімкий розвиток туристичної індустрії призвів до необхідності виокремлення нових різновидів в існуючій класифікації туризму. Одним з найпопулярніших видів є так званий «темний» туризм, який щорічно знаходить все більше прихильників та набирає обертів у своєму розвитку.

«Темний» туризм (англ. «dark tourism») – це поєднання пізнавального та екстремального видів туризму, передбачає відвідування місць і пам'яток, історично пов'язаних із смертю та трагедією, руйнуванням, стихійними лихами, а також місць, пов'язаних із містикою. Є багато різновидів «темного» туризму, зокрема в науковій літературі зустрічаємо такі категорії як чорний [34], похмурий [2], скорботний, танатотуризм [40,44], туризм жорстокості та жаху [32] (fright tourism [41]) та ін. Різні науковці трактують по-різному ці поняття (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Визначення сутності поняття «темний туризм»

Автор	Трактування поняття «темний туризм»
Peter Hohenhaus [33]	Це подорож по місцях, які якимось чином пов'язані зі смертю або катастрофою (або, принаймні, з чимось «моторошним»).
P. Stone [45]	«Темний» туризм як подорож у місця, які пов'язані зі смертю та сумом
John Lennon, Malcolm Foley [34]	Передбачає відвідини місць, пов'язаних зі смертями або руйнуванням, стихійними лихами, а також місць, пов'язаних із містикою.
A. Seaton [44]	«Танатотуризм» від грецького слова thanatos, що означає смерть або туризм скорботи.
М. Кляп [10]	Різновид туризму, що передбачає переміщення до місць, які пов'язані зі смертю та стражданнями.

Джерело: власне опрацювання автора

Слід зазначити, що широкого поширення термін «dark tourism» набув у 2000р. з виходом у світ книги професорів Каледонського університету J. Lennon and M. Foley «Dark Tourism: The Attraction of Death and Disaster» [37]. Поняття «танатотуризм» вперше запропонував професор Стратклайдського університету

A. Seaton у 1996р. [44], а Р. Stone ввів нове поняття «продукт темного туризму» [45]. Дослідженню «темного» туризму і визначенню концепції цього виду туризму в Чорнобильській зоні присвячено роботу А. Романової [42]. Великий внесок у дослідження перспектив чорнобильського туризму зроблено письменником, екологом і учасником ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС Сергієм Мирним [15].

Термін «темний туризм» був запропонований у 90-х роках. Саме тоді вчені досліджували, чому туристи відвідували місця, пов'язані із вбивством президента Джона Ф. Кеннеді. Проте, як хронікує свій досвід відвідування об'єктів «темного» туризму Peter Hohenhaus: «Це не так ново, як може здатися» [33]. Дійсно, походження даного виду туризму можна простежити набагато глибше, ніж захоплення смертю і лихами XIX і XX ст. У XI ст. люди і паломники часто відвідували місця релігійного значення, такі як Єрусалим, де місце розп'яття Христа є найпопулярнішою пам'яткою. Значно пізніше «Гранд-тур» Т. Кука давав можливість заможним людям відвідати такі європейські місця, як класичні руїни Колізею в Римі, які в ім'я розваги були свідками страти, катування і смерті [46].

Мотивація споживачів «темного» туризму пояснюється такими причинами: отримання нових вражень та емоцій; бажання уславити пам'ять загиблих; дослідження нових туристичних дестинацій; зацікавлення новими об'єктами «темного» туризму; почуття патріотизму; подолання страхів дитинства; містика; пошук гострих відчуттів.

Основними специфічними характеристиками «темного» туризму є [23]:

- обмежена популярність («темні тури» користуються попитом лише у дуже обмеженого числа людей, які мають часом вкрай специфічні інтереси);
- обмеженість щодо законів, традицій, норм моралі та менталітету (для задоволення своїх потреб туристам доводиться відвідувати інші країни, оскільки певні дії, які наповнюють сутність «темного» туризму, заборонені в їхніх країнах);
- обмежений географічний характер (певні об'єкти «темного» туризму знаходяться лише в одному чи декількох місцях на планеті).

1.2. Класифікація та різновиди «темного» туризму

«Темний» туризм є проявом багатого на ЗМІ суспільства, за допомогою якого інформація, знайдена в Інтернеті, може переконати нас особисто ознайомитися з історичними місцями. Декілька років тому в інтернеті з'явився сайт www.dark-tourism.com, де можна знайти цікаві об'єкти «темного» туризму по всьому світі. Найпопулярнішими дестинаціями «темного» туризму, що пов'язані з тероризмом і масовими трагедіями, є, наприклад, Auschwitz (Польща), Чорнобильська АЕС (Україна), Hiroshima and Nagasaki Atomic Bomb and Peace Park (Японія) та Ground Zero (США) тощо.

Першу типологію туристичних місць «темного» туризму запропонував Р. Stone (Додаток А), впорядкованих від «найяснішого до найбільш темного» виду туризму (рис. 1.1). Зокрема, виділяються такі місця «темного» туризму: темна індустрія розваг; темні виставки; темниці; темні місця покійних (кладовища й окремі могили); темні місця поклоніння; темні місця збройних зіткнень; темні місця геноциду [45].

Рис. 1.1. Типологія туристичних місць «темного» туризму

Джерело: побудовано автором на основі джерел [35, 45]

Сьогодні більшість вчених у класифікації «темного туризму» виділяють такі основні різновиди: туризм катастроф; містичний туризм; туризм «смерті»; туризм

по кладовищах (некропольний туризм) (рис. 1.2). Приклади об'єктів «темного» туризму наведені у Додатку Б.

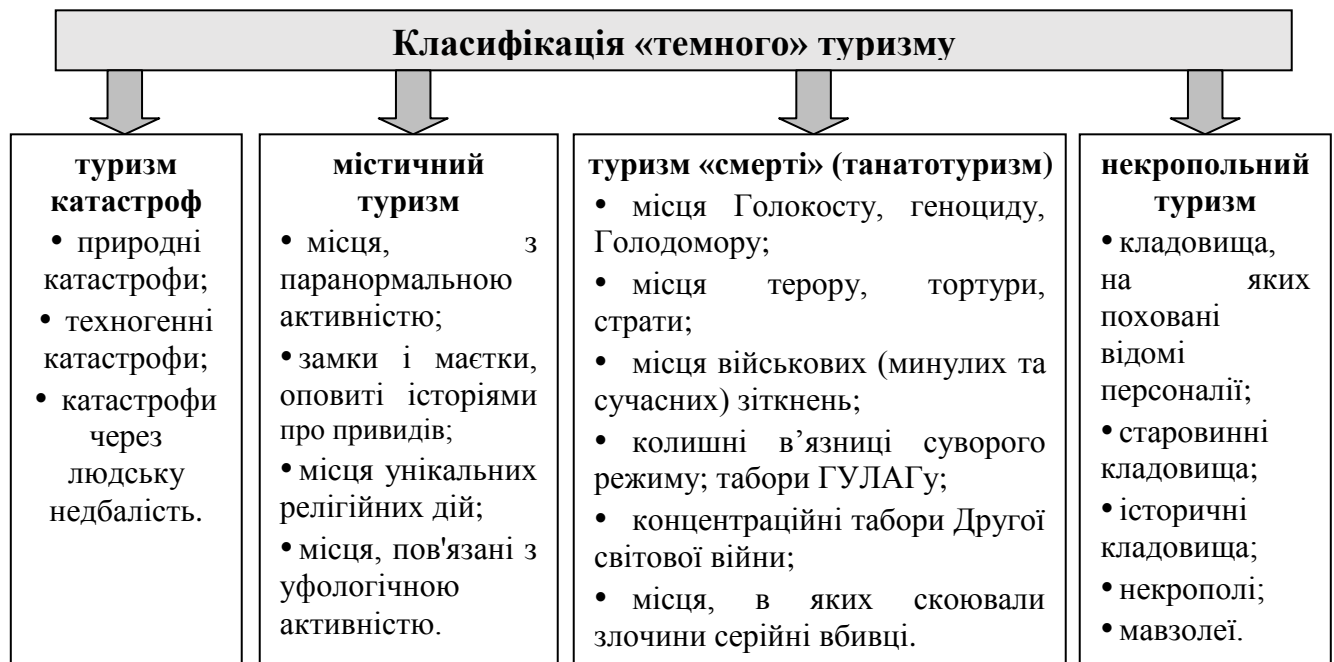

Рис. 1.2. Класифікація «темного» туризму

Джерело: складено автором на основі [2, 23, 32]

Туризм катастроф орієнтується на людей, яким до вподоби подорожі по місцях стихійних лих та місцях, що доведені людством до надзвичайних станів. У свою чергу, в туризмі катастроф виділяють: природні катастрофи; техногенні катастрофи; катастрофи через людську недбалість. Тури до місць катастроф (землетрусів, повеней, техногенних катастроф – Чорнобиллю, Фукусіми, місць страти, публічних езекуцій) отримали назву «disater tour» («тури лиха»).

Ідея створення таких турів належить екологам, що таким чином намагаються привернути увагу суспільства до екологічних проблем. Більшість промислових підприємств та місця видобутку корисних копалин – потенційні об'єкти туризму катастроф. Кар'єри, терикони, промислові відвали, провали та інші антропогенні форми рельєфу – все це виглядає цікаво та водночас заслуговує на вивчення й розуміння екологічних наслідків.

Найвідомішими регіонами світу, які постраждали від потужних штормів та ураганів є Багамські острови, Флорида, Луїзіана, Міссісіпі, Алабама, велика частина сходу Північної Америки. Дана територія постраждала від руйнівного урагану Катріна. У 2001 р. від тайфуну «Муйфа» постраждала територія східно-китайської провінції Чжецзян та японський острів Окінава. Відомим в історії людства був ураган Айк, від якого постраждала територія Багамських островів, Гаїті, Домініканської республіки, Куби, Флориди, Міссісіпі, Луїзіани, Техасу. Від урагану Густав (2008 р.), постраждали території Домініканської республіки, Гаїті, Ямайки, Кайманових островів, Куби, Флориди, Міссісіпі, Алабами, Арканзасу.

Серед екстремалів особливою популярністю користуються тури, зміст яких пов'язаний з техногенними катастрофами. Ідея створення таких турів належить Гринпісу, який таким чином намагається привернути увагу суспільства до екологічних проблем людства. В Україні особливою популярністю користується тур до міста аварії Чорнобильської АЕС. Майже на всіх діючих АЕС України проводяться екскурсії з метою пропаганди «мирного атому».

До destinations «токсичних» турів слід віднести американські штати Міссісіпі та Арізона, де використане йодисте срібло для руйнування урагану «Каміла» (1974р.), який подіяв як отрута на людей, після чого велика кількість загинула. Інтерес представляє природний комплекс Сахель, що став екологічним наслідком діяльності населення, яке заселяло африканські території по обидва боки від пустелі Сахари.

Містичний туризм передбачає відвідування об'єктів із природною чи неприродною паранормальною активністю, замків і маєтків, оповитих історіями про привидів, а також місць, пов'язаних з інопланетянами [1]. Тобто це місця привидів; місця унікальних релігійних дій; уфологічний.

Деякі люди мають бажання до надзвичайного та надприродного, тому обирають місця, де була зафіксована паранормальна активність. Відомі світові тури для бажаючих побачити привидів: Дублін (Ірландія), Флорида (США),

Брисбен (Австралія), Квебек (Канада). Найбільша кількість замків, де існують привиди – в Озерному краї (північний захід Англії). Не менш популярним є відвідування екскурсії «На батьківщину графа Дракули», які вже багато років приносять Румунії грандіозні прибутки. Крім звичайних туристів ці міста активно відвідують окультисти: чаклуни, маги, відьмаки.

Рис. 1.3. Замок Дракули (Румунія) Рис.1.4. Озеро Лох-Несс (Шотландія)

Джерело: фото взято з відкритих інтернет-джерел

До місць унікальних релігій, які сьогодні користується попитом серед туристів, відносяться старообрядні поселення Російської Федерації (Сибір, Урал). На іншому континенті – Амазонія, де культивується релігія вуду. Потік туристів в Сибір та Амазонію нараховує більше мільйону щорік.

Уфологічний туризм розвивається з 1959 р., коли американські вчені ввели в науку термін «UFO». Тури розглядаються як відвідування місць, пов'язаних з аномальними аерокосмічними явищами.

Туризм «смерті» передбачає відвідування концентраційних таборів, місць серійних вбивць, території чи об'єктів, пов'язаних зі знищенням людей внаслідок появи нових релігій, релігійних дій, зокрема місць Голокосту, геноциду, терору, тортури, страти, Голодомору, а також військових зіткнень.

Після закінчення Великої Вітчизняної війни для населення світу відкрили для відвідування місця масової загибелі – концентраційні табори. Серед найвідоміших, які діяли за часи канцлерства Гітлера, слід назвати: Бельзен,

Бухенвальд, Дахау, Майданек, Собібор, Требілну, Бабин Яр. Сьогодні також для світової спільноти відкриті для відвідування табори ГУЛАГу.

До місць, об'єктів, які пов'язані зі знищенням людей внаслідок появи нових релігій, релігійних дій, слід віднести відомі туристичні об'єкти: місто Кутна Гора (Чехія), Соловки (Росія), Дарфур (Судан) та багато інших.

Рис. 1.5. Музей Аушвіц-Біркенау (Польща)

Рис. 1.6. Меморіальний музей Голокосту (США)

Джерело: фото взято з відкритих інтернет-джерел

Багато туроператорів та турагентств світу пропонують тури та окремі екскурсії місцями серійних вбивць, чи створених тематичних музеях та виставках, присвячених їм: Джек-Різник, Зодіак, Чарльз Менсон, Тед Банді, Мері Енн Коттон, Бель Guinness, Ейлін Wuornos, Доротея Пуенте, А. Чикотило; вигаданих вбивць Декстера Моргана, Ганнібала Лектора, Jigsaw тощо.

Туризм по кладовищах (некропольний). Багатьом туристам цікаво відвідувати місця поховання відомих людей, а історичні кладовища з часом набувають цінності як музеї сакральної скульптури й архітектури. Крім цього, Україну відвідує багато іноземців, чий рідні тут жили, загинули, поховані. Могили відомих політків, священників, вчених, літераторів, композиторів, художників, артистів, інженерів і просто цікавих людей на кладовищах усього світу багатогранно відображають культуру та історію держав.

Отже, кожний вид «темного» туризму має свою специфіку, що виражається в різноманітності туристичних об'єктів.

1.3. Туристичні дестинації для розвитку «темного» туризму в Україні

Сьогодні Україна посідає особливе місце в рейтингу серед інших країн «темного» туризму, через те що пройшла катастрофічні моменти і має, що представити світу. Україна розвиває всі різновиди «темного» туризму:

– *Туризм Катастроф (Чорнобильська зона відчуження)*

26 квітня 1986 року на Чорнобильській АЕС сталася найбільша в історії атомної енергетики аварія. Реактор четвертого енергоблоку вибухнув, радіоактивні частки йоду, стронцію та цезію поширилися на північну частину України, Білорусі, Росії, Прибалтики, Польщі, Швеції, Фінляндії та інших країн. Чорнобильська катастрофа спричинила великі людські жертви, Чорнобиль став символом атомної небезпеки в світовому масштабі [21].

– *Танато-туризм або Туризм «смерті» (Тюрма на вул. Лонцького, Меморіальний музей тоталітарних режимів «Територія Терору» (Львів), Бабин Яр (Київ))*

Тюрма на Лонцького. У 1889–1890 роках у Львові за проектом архітектора Ю. К. Яновського була споруджена будівля австро-угорської жандармерії в стилі неоренесансу. Будівля самої в'язниці була зведена під час приналежності міста до Польщі, у 1918–1920 роках [9]. У тюремному корпусі знаходився Четвертий відділ Головної комендатури державної поліції, до повноважень котрого входила боротьба з «антидержавними» організаціями типу Організації українських націоналістів та Комуністичної партії Західної України. Неофіційно, тюрма спеціалізувалася на політичних в'язнях. У 1935 році в споруду було переведено слідчий відділ поліції, а в'язниця стала використовуватися як слідчий ізолятор. Під час Львівського процесу 1936 року в тюрмі утримувалися Степан Бандера, Ярослав Стецько, Микола Лебідь та інші підсудні. Сусідній головний корпус займало обласне управління НКВС. Після нападу Третього Рейху на СРСР в червні 1941 р. працівниками НКВС було розстріляно близько тисячі в'язнів (924 особи) [5].

Рис.1.7. Тюрма на Лонцького **Рис. 1.8.Музей «Територія Терору»**
Джерело: фото взято з відкритих інтернет-джерел

Меморіальний музей тоталітарних режимів «Територія Терору» – меморіальний музей у Львові, заснований у 2016р. на місці, що упродовж 1941–1943 років входило до складу єврейського гетто – третього за величиною в окупованій нацистами Європі, а у 1944–1955 роках – пересильної тюрми № 25, однієї з найбільших радянських установ примусового утримання такого типу на території сучасної України [18].

Бабин Яр – урочище на північно-західній околиці Києва. Простягається від Кирилівської вулиці в напрямку вулиці Юрія Ілленка між Кирилівською церквою і вулицею Олени Теліги [24]. Перша згадка – у 1401, коли володарка цієї землі жінка-шинкарка («баба») продала її Домініканському монастирю. У XV–XVII ст. згадується також як урочище Бісова баба, Шалена баба. Бабин Яр став всесвітньо відомим через масові розстріли, переважно євреїв, у 1941–1943 роках, здійснені німецьким окупаційним командуванням під час Другої світової війни [11].

– *Містичний туризм: Замки (Кременецький (Тернопільська обл.), Підгорецький, Олеський, Золочівський (Львівська обл.), Антонієві печери Троїцько-Іллінського монастиря (Чернігівська обл.))*

Кременецький замок. В історію ж фортеця увійшла, під іменем польської володарки італійського походження – Бони Сфорца. Її можна порівняти з легендарним графом Дракулою. Кажуть, що королева прагнула вічної юності та

краси, а оскільки чарівних кремів та пластичної хірургії в ті часи не було, то використовувала Бона Сфорца кров невинних дівчат [7]. Їх кидали на гострі кілки решітки-перекриття в одній з башт Кременецького замку, а ярусом нижче володарка приймала нелюдський душ... Існує легенда про міст з волосся, по якому королева діставалася до замку. Є переказ, який стверджує, що Бона переховується в криниці підземного палацу й на Великдень виходить з підземелля, тримаючи у роті золоті ключі від таємної скарбниці, повної золота [27].

Рис.1.9. Кременецький замок **Рис. 1.10. Підгорецький замок**
Джерело: фото взято з відкритих інтернет-джерел

Підгорецький замок. Існує легенда про білу Панну, яка пов'язана з історією замку. Вацлав Жевуський одружився на молодій 19-річній дівчині Марії, будучи вже в зрілому віці. На той час Вацлаву було близько 60 років, і більшість очевидців вказували на те, що він був жахливим ревнивцем. Він всюди стежив за молодою дружиною і не випускав її з замку. Уникаючи божевільного чоловіка-тирана, дівчина втікала в парк, чим викликала ще більше підозр з його боку. І ось одного разу вона просто зникла [14].

Олеський замок. Найстаріший зі замків поблизу Львова. Заснований у XIII ст.. для оборони від татарських орд в місті Олесько, яке належало 1340 – 1366 рр. галицько-волинському князю – Дмитру Любарту Гедеміновичу. За легендою один з ченців, чех Ян Каспер, що потонув у колодязі під час святкування дня Св. Антонія, і досі блукає замком. Інша версія розповідає, що Ян любив жінок, тому

його браття-монахи замурували його в стіні, прирікши на страшну смерть. І сьогодні очевидці стверджують, що бачили його тінь на замкових стінах [16].

Рис. 1.11. Олеський замок

Рис. 1.12. Золочівський замок

Джерело: фото взято з відкритих інтернет-джерел

Золочівський замок. Працівники музею замку запевняють, що у палаці живе привид королеви Марі Казимири д'Аркуїн або, як її охрестили сучасники, Білої пані. Мабуть прикипіла всією душею до палацу, що досі бродить по ньому. Кажуть, смілива жінка командувала своїм військом під час турецької облоги замку. Ходили слухи, що саме вона правила країною через Яна Собеського. І була настільки холоднокровною та цілеспрямованою, що отруїла свого першого чоловіка. Проте біла пані не єдина, хто «володіє» замком. Чорний лицар – ще один привид, але вже Східного палацу. Працівники музею припускають, що то сам король Ян Собеський, що й після смерті продовжує кохати свою ненаглядну дружину. Шукає він її, та ніяк не може віднайти [12].

Антонієві печери Троїцько-Іллінського монастиря в Чернігові є таємничим місцем в Україні. Коли в 60-х роках минулого століття археологи почали дослідження в печерах, то відразу помітили, що в них відбувається щось дивне: чулися звуки невідомого походження, і відчувався запах ладану. В одній з келій зберігається хрест, до якого в давнину прив'язували біснுவатих. До цих пір в печери приїжджають лікуватися. Геофізики зафіксували потужне джерело енергії. За їхньою версією, в глибині Болдіних гір знаходиться астероїд або його осколки.

– Некропольний туризм (Байкове кладовище (м. Київ), Личаківський цвинтар (м. Львів))

Байкове кладовище. Некрополь у Голосіївському районі міста Києва, пам'ятка історії та культури. Один із найстаріших некрополів, що зберігся, у місті, ховати тут почали ще 1834 року. Площа – 72,47 га. Закрите для масових поховань. Тут поховані знаменитості різних епох: від письменниці Лесі Українки до актора театру і кіно Богдана Ступки. На території Байкового кладовища збереглися старовинні склепи, унікальні скульптури і надгробки [17].

Личаківський цвинтар. Найстаріший цвинтар Європи у Львові може похвалитися не тільки своїми розмірами – 40 гектарів, а й кількістю експонатів – 24 каплиці, 2000 гробівців (або склепів), 500 скульптур та ін. Тут понад 300 тисяч поховань. Він відомий із 1786 р., відколи австрійська влада заборонила ховати людей на старих кладовищах, що розміщувалися тоді біля храмів. Район Личаків був тоді за 5 кілометрів від міста, і ховали на цвинтарі людей заможних і відомих: горілчаних магнатів, мерів Львова, архієпископів [13].

Рис. 1.13. Байкове кладовище **Рис. 1.14. Личаківський некрополь**
Джерело: фото взято з відкритих інтернет-джерел

Різноманіття об'єктів «темного» туризму в Україні дає змогу активно розвивати його. Однак, нині з цих об'єктів особливо виділяється Чорнобильська зона відчуження. «Темний» туризм в Україні нині є каталізатором міжкультурної та міжнародної комунікації, який має великий потенціал для виведення країни на міжнародну арену з позитивною репутацією та іміджем.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ «ТЕМНОГО» ТУРИЗМУ В ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ ЗОНІ ВІДЧУЖЕННЯ

2.1. Тенденції розвитку туризму в Чорнобильській зоні відчуження

Починаючи з 90-х років, Чорнобильську зону відчуження можна було відвідати після техногенної катастрофи, проте нелегально. Це в основному були невеликі групи екстремальних мандрівників і дослідників. Після виходу в 2007-2009рр. комп'ютерної гри «S.T.A.L.K.E.R» української компанії GSC Game World розпочалася другий період хвилі нелегалів, які прагнули проникнути в цю зону. Після появи роликів про відвідування зони на каналі YouTube виникла третя хвиля нелегальних подорожей до зони. Що ж до нелегальних туристів-«сталкерів», то у Мінприроди та в адміністрації зони звітують про посилення охорони зони, та ініціюють збільшення адміністративної відповідальності за самовільні мандри до Чорнобиля. Тим часом дозиметричний контроль свідчить, що рівень радіації з часу аварії стрімко знизився. Тому, на думку посадовців і туроператорів, в межах офіційних маршрутів туристам нічого не загрожує [29].

Уряд та територіальні громади, які межують із зоною, говорять про максимальне сприяння офіційному чорнобильському туризму. Першим державним органом, який став організовувати офіційні поїздки в Чорнобильську зону відчуження стало агенство «Чорнобильінтерінформ», створене у 1995 р. [8]. У 2014р. створено Державне агентство України з управління зоною відчуження (ДАЗВ), однією з функцій якого є надання дозволів на відвідування зони [4]. ДП «Центр організаційно-технічного і інформаційного забезпечення управління зоною відчуження» (ДП «ЦОТІЗ») забезпечує на території зони відчуження прийом та інформаційний супровід іноземних, українських груп відвідувачів, та окремих громадян, які прибувають до зони відчуження з пізнавальною метою [26]. На даний час найбільшим спеціалізованим підприємством з організації екскурсій в Чорнобильську зону відчуження є туроператор «ЧОРНОБИЛЬ ТУР» [28].

Чорнобильська зона стає популярним напрямком серед туристів. Про це свідчить статистика уряду та туристичних операторів (рис. 2.1).

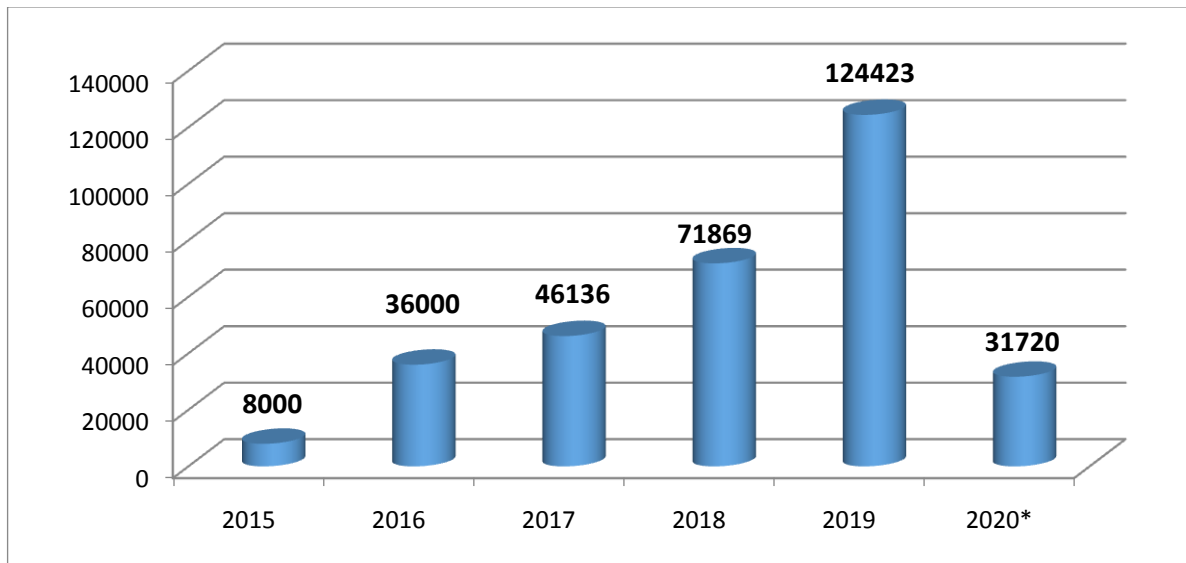

Рис. 2.1. Динаміка кількості відвідувачів у Чорнобильській зоні відчуження, осіб

*кількість відвідувачів за 10 місяців 2020р.

Джерело: побудовано автором на основі даних ДАЗВ, ДП «ЦОТІЗ» [4, 26]

Так за останні роки значно активізувався «темний» туризм, а особливо зріс попит на туристичні подорожі до Чорнобильської зони відчуження серед іноземних відвідувачів. Туристичний сезон до Зони починається з березня і триває до холодів (рис. 2.2). За 10 місяців 2020р. Чорнобильську зону відчуження відвідали 31720 осіб, що на 70% менше, порівняно з 2019р. (у цей же період 2019р. у зоні відчуження побували 107641 відвідувач). На зменшення потоку туристів вплинуло обмеження в'їзду до зони відчуження у зв'язку з пандемією COVID-19 та запровадженням карантину 18 березня 2020р. Наприкінці серпня Україна закрила кордони для в'їзду іноземців, тому у вересні до зони відчуження їхали в основному українці (3734 особи). У жовтні 2020р. заборону на в'їзд було скасовано і кількість відвідувачів у місяці жовтні вже становила 7202 особи [26].

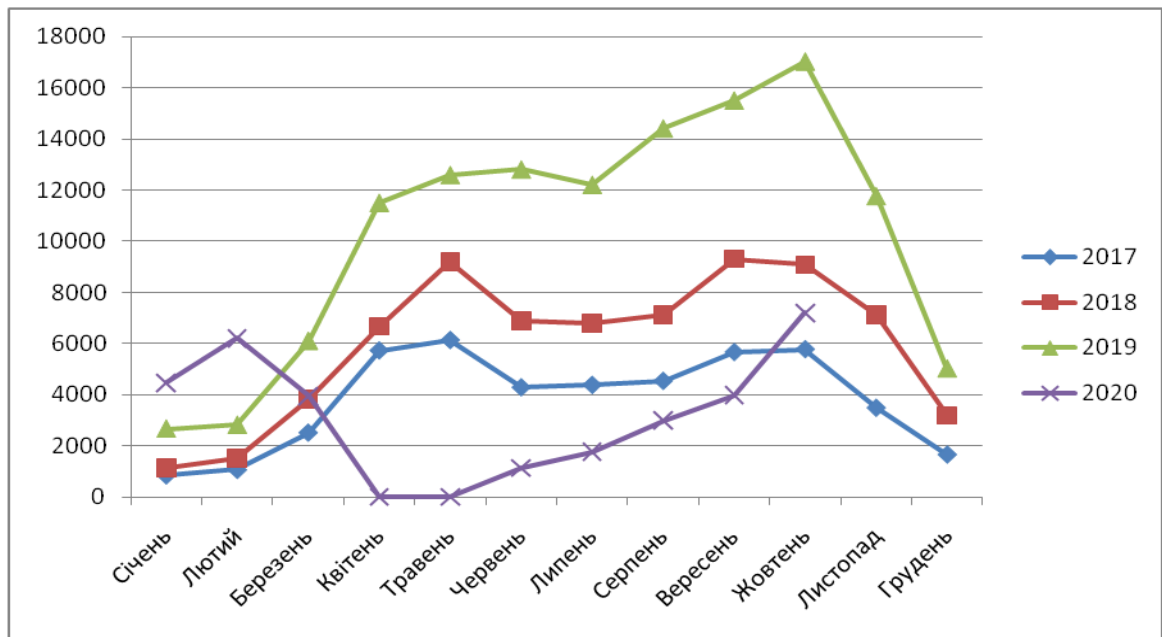

Рис. 2.2. Сезонність туризму у Чорнобильській зоні відчуження у 2017-2020рр., осіб

Джерело: побудовано автором на основі даних ДП «ЦОТІЗ» [26]

Варто зазначити, що до зони відчуження активно їхали громадяни різних країн світу. Так у 2019 р. вони склали 79% від загальної кількості відвідування. Громадяни України становили 21%. Найбільша кількість іноземних туристів (15%) прибула з Великої Британії [4]. Серед іноземних відвідувачів є також поляки, німці, американці, чехи та ін. Так, наприклад, у 2019р. (станом на 1.11.) із-за кордону приїхали 84532 особи, з України – 22468 осіб. Серед іноземних відвідувачів найбільше до Чорнобиля у 2019 р. приїхало з Великої Британії – 15738 осіб (15%), Польщі – 9378 осіб (9%), Німеччини – 7826 осіб (7%), США – 5580 осіб (5%), Чехії – 4063 особи (4 %) [8].

Велику роль у популяризації «темного» туризму на рівні окремих туристичних об'єктів відіграє інформаційне, мас-медійне та інфраструктурне забезпечення. Зростання попиту також пов'язане з нещодавньою тридцятьою річницею катастрофи. Однак головна причина такого підвищеного інтересу до ЧАЕС – це вихід серіалу від НВО «Чорнобиль» (6 травня 2019р.), який розповідає про аварію у 1986 р. і наслідки її ліквідації. За версією популярного сайту про

кінематограф IMDb, навесні 2019р. стрічка очолила рейтинг найкращих серіалів світу. На зростання популярності Чорнобильської зони серед туристів вказує і Я. Ємельяненко, директор туроператора «ЧОРНОБИЛЬ ТУР» [6].

Реєстр офіційних туроператорів, які займаються організацією ознайомчих візитів до Чорнобильської зони відчуження подано у Додатку В. Приклади найпопулярніших чорнобильських туроператорів наведено на рис. 2.3.

Рис. 2.3. Логотипи спеціалізованих чорнобильських туроператорів

Джерело: зображення логотипів взято з офіційних сайтів туроператорів

Туроператори пропонують як одноденні, так і багатоденні програми поїздок, які розроблені таким чином, щоб дати можливість довше увібрати в себе привілля природи і красу ландшафтів Зони, познайомитися з об'єктами ЧАЕС, в процесі переміщення на місцевості пройти практичний тренінг по радіації, радіаційного забруднення і радіаційного виживання, ознайомитися з усіма історично важливими спорудами м. Прип'ять, більш повно дізнатися про старовинне м. Чорнобиль, поспілкуватися з самоселами в декількох населених пунктах, глибше пізнати їх спосіб життя при відвідуванні самодіяльного музею народного побуту Чорнобильського Полісся.

До такої подорожі допускають осіб, які досягли 18 років і не мають медичних протипоказань до впливу іонізуючого випромінювання. В'їзд в Зону і виїзд з неї здійснюється тільки через контрольні-пропускні пункти (КПП), тільки

при наявності дозволу на відвідування (через систему «Електронний квиток»). Відвідування зони відчуження рекомендовано з використанням відповідних комплектів засобів захисту [22].

Загалом у Чорнобильській зоні відчуження функціонують 24 туристичні маршрути (Додаток Г). Вартість «темних» екскурсій коливається від \$45 до \$500 [28]. Ціна для іноземних громадян майже удвічі вища – від \$85. Цінова політика «темних» турів у Чорнобильській зоні відчуження наведена у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Цінова політика туроператора «ЧОРНОБИЛЬ ТУР»

№ п/п	Вид екскурсії, туру	Вартість екскурсії, туру	
		для громадян України	для іноземних громадян
1	Ододенна екскурсія	1268 грн (\$45)/ос.	2394 грн (\$85)/ос.
2	Дводенна екскурсія	3352 грн (\$119)/ос.	6338 грн (\$225)/ос.
3	Груповий тур на 3 дні	6028 грн (\$214)/ос.	8986 грн (\$319)/ос.
4	Груповий тур на 5 днів	10704 грн (\$380)/ос.	14958 грн (\$531)/ос.
5	Індивідуальні екскурсії в Чорнобиль та Прип'ять	\$430 для 1 особи \$53/ос (50 ос. в групі)	\$446 для 1 особи \$69/ос (50 ос. в групі)
6	Ододенний груповий каячний тур	3831 грн (\$136)/ос.	4282 грн (\$152)/ос.
7	Дводенний груповий каячний тур	6338 грн (\$225)/ос.	7240 грн (\$257)/ос.
8	Тур за серіалом НВО «Chernobyl»	\$140 / ос.	\$185/ ос.
9	Чорнобиль авіа тур (літак)	1 ос. – від 19944 грн (\$708) 2 ос. в групі – від 9972 грн (\$354) /ос. 3 ос. в групі – від 6648 грн (\$236) /ос.	
10	Чорнобиль авіа тур (вертоліт)	1 ос. – від 56282 грн (\$1998) 2 ос. в групі – від 28113 грн (\$998) /ос. 3 ос. в групі – від 19042 грн (\$676) /ос.	
11	Екстрім-тур на всюдиході Sherp	750 грн/ос, (15-20 хв); 6 600 грн/4 ос. (1 год.)	
12	Квест у Чорнобильській зоні	2285 грн. (за умови 10 учасників)	

Джерело: складено автором на основі даних [28]

Ціна туру залежить від тривалості поїздки, яка включає в себе проживання в готелі м. Чорнобиль, авторський супровід ліквідаторів аварії і спеціально підготовлених гідів, навчання радіаційного виживання, страховку, трансфер, перегляд добірки документальних фільмів, карти маршруту, іменні сертифікати про відвідування Чорнобильської зони відчуження.

2.2. Ресурсний потенціал Чорнобиля як особливої дестинації для розвитку «темного» туризму

Найбільше туристів цікавлять місто Прип'ять, саркофаг четвертого енергоблока ЧАЕС, а також секретний радар радянських часів – Дуга-1 Проте у Мінприроди впевнені, що потенціал Чорнобильської зони більший за традиційні місця туристичного маршруту. Окрім цього, з 1992 в Києві функціонує музей Чорнобилю, який запрошує до ознайомлення з моторошною експозицією осіб будь-якого віку [19].

Об'єкти, які найчастіше відвідують у Чорнобильській зоні відчуження:

Музей-меморіальний комплекс «Зірка Полин» є своєрідним місцем пам'яті й «територією змін», так як завдяки великій кількості експонатів можна поетапно простежити період перетворення зони відчуження з місця ядерної катастрофи на зону впровадження передових технологій. Комплекс складається з дизайнерських інсталяцій, художнього оформлення і пам'ятників, кожен з яких відображає конкретний посил людству щодо аварії: зокрема, алея покинутих сіл, пам'ятник «Ангел, що сурмить», скульптурна композиція, яка присвячена Хіросімі й Фукусімі, та інші.

Рис. 2.4. ММК «Зірка Полин» **Рис. 2.5. Будинок культури «Енергетик»**
Джерело: фото взято з відкритих інтернет-джерел

Будинок культури «Енергетик» розташований поруч із центральною парковою алеєю. Він був побудований 1970 р. Палац культури акумулював у собі цілий комплекс споруд. У ньому розташовувалися готель, аптека, універмаг,

гастроном, кінотеатр, спортзал, бар, і, власне, будинок культури. Безпосередньо в палаці базувалася велика кількість гуртків, проходили вистави, концерти, виступи колективів, а вечорами - дискотека під назвою «Едісон-2».

Колесо огляду. Парк атракціонів – головний у Прип'яті, а також це одне з найбільш уражених радіацією місць. Оглядове колесо, є одним із найголовніших символів Зони. Його можна побачити на багатьох світлинах, зроблених після трагедії на ЧАЕС. Колесо ніколи так і не працювало. Його мали запустити 1 травня 1986 р., але за п'ять днів до введення атракціону в експлуатацію сталася аварія на Чорнобильській АЕС [31].

Рис. 2.6. Колесо огляду **Рис. 2.7. Пам'ятник «Тим, хто врятував світ»**

Джерело: фото взято з відкритих інтернет-джерел

Пам'ятник «Тим, хто врятував світ» - це пам'ятник героям-пожежникам, ліквідаторам аварії на атомній електростанції, що знаходиться біля Чорнобильської пожежної частини. Він був поставлений пожежникам, що першими виїхали на ліквідацію аварії. Вони, навіть, не були одягнені у спеціальне захисне спорядження від радіації, так як не знали ні масштабів катастрофи, ні її небезпеки, через що практично всі загинули.

Секретна радянська військова база Чорнобиль-2 і радар Дуга – самі таємничі об'єкти СРСР. В сімдесятих роках минулого століття військовими було створено унікальні радіолокаційні системи, які давали змогу відслідковувати запуски балістичних ракет з території вірогідного ворога. Радар, який було створено, називався – загоризонтною радіолокаційною станцією (ЗГРЛС). ЗГРЛС потребувала значного людського ресурсу – біля 1000 військових виконували

бойове чергування на цьому об'єкті. Для військових та їх сімей було збудовано невеличке містечко, яке назвали Чорнобиль-2 [36].

Рис. 2.8. Радар Дуга **Рис. 2.9. Рудий ліс** **Рис.2.10. 4 Реактор ЧАЕС**
Джерело: фото взято з відкритих інтернет-джерел

Рудий ліс. Відносно невелика частина лісу, просякнув найбільшою частиною кількості радіоактивного пилу в наслідок вибуху. Велика кількість радіації розмалювала його яскраво рудими відтінками. Деревя допомогли людям ціною свого життя, затримуючи та очищуючи десятки тон радіоактивних частинок, як фільтр – соснова крона дуже щільна і чудово затримує пилюку [20].

4 Реактор ЧАЕС. Чорнобильська катастрофа – техногенна екологічно-гуманітарна катастрофа, спричинена двома тепловими вибухами і подальшим руйнуванням четвертого енергоблоку Чорнобильської атомної електростанції, в ніч на 26 квітня 1986р. Руйнування мало вибуховий характер, реактор було повністю зруйновано і в докільля було викинуто велику кількість радіоактивних речовин. Відбувся викид потужністю в 300 Хіросім [3].

Готель «Полісся» розташований у самому центрі міста Прип'ять. Будівля високо здіймається над будинками навколо. Згідно з проектом, на останньому поверсі готелю планувалося кафе з літньою верандою і панорамним оглядом. Та через аварію ідея так і не втілилася в життя. Готель був задіяний в процесі усунення катастрофи у квітні 1986 року.

Отже, Чорнобиль – тема, яка цікавить увесь світ. «Темний» туризм сприяє національному самопізнанню та створює новий тип свідомого громадянина, який у майбутньому стане на заваді виникненню, наприклад, нового «Чорнобилію».

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ «ТЕМНОГО» ТУРИЗМУ В ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ ЗОНІ ВІДЧУЖЕННЯ

3.1. Проблеми розвитку «темного» туризму в Чорнобильській зоні відчуження і шляхи їх вирішення

Хоча туризм у Чорнобильській зоні і почав розвиватися, ще існують проблеми і перешкоди, які потрібно негайно вирішувати. Частина прибутку, який надходить від організації туристичних подорожей до ЧАЕС, має спрямовуватися на вирішення екологічних проблем понівеченої території або ж могли б стати додатковим джерелом фінансування науково-дослідної діяльності в зоні відчуження.

Головна проблема «темного» туризму полягає в питанні, наскільки етично відвідувати такі місця в туристичних цілях. Звичайно, люди повинні дізнаватися правду про події, і в той же час їм необхідно проявляти повагу до жертв трагічних подій. На жаль, чимало туристів сприймає такі екскурсії як розвагу й просто фотографуються на фоні місць загибелі сотень людей. Тому найголовніше, що можуть сьогодні зробити «темні» туристи й турфірми, кількість яких постійно зростає, – це проявляти повагу до потерпілих.

Проблемою є також штучно створена монополія діяльності певних туристичних операторів. Чорнобильська зона відчуження повинна, в першу чергу, реалізовувати соціальну функцію для депресивних районів, наповнювати бюджети депресивних прилеглих районів, тому модель розподілу доходів від туризму доцільно змінити.

Враховуючи зростання попиту на тури до Чорнобиля, необхідно вжити невідкладних заходів щодо облаштування визначених в установленому порядку маршрутів необхідною інфраструктурою. Тож у липні 2019р. президентом В. Зеленським підписано указ про розвиток туризму в Чорнобильській зоні. Відповідно до нього, планують створити нові туристичні маршрути, побудувати

нові КПП і відремонтувати нинішні, скасувати заборони на відеозйомку і поліпшити мобільний зв'язок [25].

Крім цього, зона відчуження має всі шанси стати елементом «зеленої» економіки. Вже зараз на території ЧАЕС працює сонячна електростанція потужністю 1 МВт. Ще понад 60 інвесторів подали заявки на відведення земельної ділянки під розбудову станцій «зеленої енергетики».

Варто зазначити, що у жовтні 2019 р. ДАЗВ представлено туристичний потенціал зони відчуження на національному стенді України на Міжнародному туристичному салоні «Україна» – UITM'2019 у м. Києві. Під час туристичного салону відвідувачам було запропоновано 21 новий маршрут відвідування зони відчуження, які включають як популярні, так і маловідомі локації, та дозволяють відвідати зону відчуження водним шляхом, а також надана інформація щодо проведення обов'язкового індивідуального дозиметричного контролю кожного відвідувача з метою гарантії безпеки під час перебування в зоні відчуження.

У листопаді 2019 р. представники ДАЗВ взяли участь в роботі об'єднаного національного стенду «UKRAINE» в рамках Всесвітньої туристичної виставки «WTM 2019», яка відбулася в м. Лондон, Велика Британія. Під час виставки було представлено інформаційні матеріали про зону відчуження, існуючі маршрути та порядок відвідування зони відчуження, її туристичний та науковий потенціал з метою оприлюднення актуальної та достовірної інформації про Чорнобильську катастрофу, її наслідки та сучасний стан території зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення серед світової спільноти.

Вчені кажуть, що за 34 роки після аварії Чорнобильська зона залишається непридатною для життя. Але навіть попри це, вона має майбутнє. Урядовці та туроператори погоджуються, що туризм у Чорнобилі – це не тільки чималі економічні вигоди для країни, а й можливість розказати світові свою історію. Чорнобильський туризм сьогодні є незаперечним фактом, який необхідно перетворити на позитивний чинник сприяння зацікавленості світу Україною.

3.2. Розробка авторського туру «Нове життя Чорнобиля»

З метою популяризації «темного» туризму у Чорнобильській зоні відчуження, поширення в'їзного туризму розроблено авторський тур «Нове життя Чорнобиля», який розраховано для іноземних відвідувачів з Великобританії. Основні параметри та характеристики туру подано у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Основні параметри та характеристики туру

Назва параметру	Характеристика параметру	Маршрут туру
Назва туру	«Нове життя Чорнобиля»	
Вид туризму	«Темний», туризм катастроф	
Регіон, туристична дестинація	Київська область, Чорнобильська зона відчуження	
Тривалість	4 дні / 3 ночі	
Сезонність	Весна-Літо-Осінь	
Цільова група	Від 18 років	
Кількість учасників	10 людей	
Маршрут подорожі	Бориспіль-Київ-Чорнобиль-Київ-Бориспіль	

Джерело: складено автором

Таблиця 3.2

Характеристика основних і додаткових послуг

Послуга	Характеристика
<i>Основні послуги</i>	
Транспорт, трансфер	Автобус Mercedes-Benz Sprinter Tourist
Послуги розміщення	Готель «Radisson Blu Hotel 4*» (Київ), готель «Десятка» (Чорнобиль)
Послуги харчування	Ресторан «Friends & Lovers», ресторан «Кузня ребра та пива» (Київ), кафе «Десятка» (Чорнобиль)
<i>Додаткові послуги</i>	
Екскурсійні	Екскурсія «Вечірній Київ»; Дводенна екскурсія в Чорнобильську зону відчуження; Екскурсія у Національному музеї «Чорнобиль»
Послуги страхування	Страховка, повний пакет документів, що дозволяють відвідати Чорнобильську зону відчуження
Інші послуги	Оренда дозиметра Terra-II; прогулянка на каяках по річці Прип'ять

Джерело: складено автором

Програма обслуговування туристів згідно туру «Нове життя Чорнобиля» подана у додатку Д. Вартість туру розрахована і представлена у табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Зведена калькуляція вартості туру «Нове життя Чорнобиля»

Стаття витрат	Розрахунок	Загальна вартість, грн
Проживання: Готель «Radisson Blu Hotel 4*», двомісний номер Стандарт, зі сніданком	$(2729*2)*5$	27290
Харчування (обід): - Ресторан «Friends & Lovers» - Ресторан «Кузня ребра та пива»	$(460+540)*10$	10000
Транспорт: проїзд Київ-Чорнобиль-Київ	$300*10$	3000
Трансфер: Бориспіль-Київ-Бориспіль	$400*10$	4000
Екскурсійне обслуговування: - Екскурсія «Вечірній Київ» - Дводенний груповий тур в ЧЗВ	$(300+6338)*10$	66380
Страховання: PZU Україна	$430*10$	4300
Обмежена собівартість туру	$27290+10000+3000+4000+$ $66380+4300$	114970
Умовно-постійні витрати	$114970*0,2$	22994
Прибуток туроператора	$114970*0,05$	5750
Вартість послуг осіб, які супроводжують групу туристів	4000	4000
Загальна вартість туру на групу	$114970+(22994+5750+4000)*1,2$	154262
Вартість туру на 1 особу	154262/10	15426 (\$ 550)

Джерело: складено автором на основі власних проведених розрахунків

Таким чином, вартість групового туру «Нове життя Чорнобиля» становить 15426 грн або \$ 550 на одну особу.

У вартість туру включено: проживання, харчування (сніданок, обід), перевезення і трансфер по території України, екскурсійне обслуговування (екскурсія «Вечірній Київ», дводенний груповий тур в Чорнобильську зону відчуження), організація дозвільної документації, необхідної для відвідування Зони; страхування, послуги англomовного гiда.

Додатково оплачуються послуги, які не включено у вартість туру:

- вартість квитків (авіап перевезення) Лондон-Бориспіль-Лондон;
- харчування (вечері у м. Київ);

- оренда дозиметра Терра-П (становить 10 USD за 1 шт.);
- катання на каяках по річці Прип'ять;
- вартість вхідних квитків (24 грн) та екскурсійного обслуговування групи англійською мовою (312 грн) у Національному музеї «Чорнобиль» (м. Київ);
- індивідуальні витрати (купівля сувенірів).

Авторський тур для іноземних туристів «Нове життя Чорнобиля» запропоновано для впровадження туристичною фірмою ДП ТзОВ СП «Трайдент Консалтинг та Інвестиції», який отримав схвальні відгуки (довідка від 25.01.2021р. № 8). У 2021 році планується включення цього туру до переліку туристичних пропозицій фірми з метою розширення асортименту туристичних послуг та поширення в'їзного туризму в Україні.

Отже, Чорнобильський туризм є унікальним у світі. На жаль, його породила техногенна катастрофа. Проте у будь-якої негативної події є і позитивні наслідки – в Чорнобильській зоні відчуження відновлюється дика природа. Інтерес до «радіоактивної перлини» України щороку зростає. Але головне, що сприяє розвитку «темних» турів, – це можливість дізнатися правду про трагічні події нашого минулого, і щоб не допустити повторення, потрібно про ці випадки говорити. Водночас необхідно проявляти повагу до жертв таких подій, пам'ятати про них та не допускати повторення у майбутньому.

ВИСНОВКИ

В існуючій класифікації туризму одним з найпопулярніших видів є «темний» туризм, який щорічно знаходить все більше прихильників та набирає обертів у своєму розвитку. Сьогодні більшість вчених виділяють такі основні різновиди «темного» туризму: туризм катастроф; містичний туризм; туризм «смерті» (танатотуризм); туризм по кладовищах (некропольний туризм). Різноманіття об'єктів «темного» туризму в Україні дає змогу активно розвивати його. Однак, нині з цих об'єктів особливо виділяється Чорнобильська зона відчуження.

Чорнобильська зона стає популярним напрямком серед туристів, а особливо серед іноземних відвідувачів, які у 2019 р. склали 79% від загальної кількості відвідувань. Натомість громадяни України становили 21%. Найбільша кількість іноземних туристів (15%) прибула з Великої Британії. На зменшення потоку туристів у 2020р. (на 70% менше, порівняно з 2019р.) вплинуло обмеження в'їзду до зони відчуження у зв'язку з пандемією COVID-19. Велику роль у популяризації «темного» туризму на рівні окремих туристичних об'єктів відіграє інформаційне, мас-медійне та інфраструктурне забезпечення. Зростання попиту також пов'язане з нещодавною тридцятьою річницею катастрофи. Однак головна причина такого підвищеного інтересу до ЧАЕС – це вихід серіалу від НВО «Чорнобиль» (6.05.2019р.). У Чорнобильській зоні відчуження функціонують 24 туристичні маршрути, проте ресурсний потенціал більший за традиційні місця відвідування.

Хоча туризм у Чорнобильській зоні і почав розвиватися, ще існують проблеми і перешкоди, які потрібно негайно вирішувати. З метою популяризації «темного» туризму розроблено авторський тур для іноземних відвідувачів з Великобританії «Нове життя Чорнобиля», вартість якого становить \$ 550/особу.

Отже, Чорнобильський туризм сьогодні є незаперечним фактом, який необхідно перетворити на позитивний чинник сприяння зацікавленості світу Україною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алістратова К. Е. Містичний туризм: зарубіжний досвід та перспективи розвитку в Україні. Географія та туризм. 2013. Вип. 26. С. 93–101.
2. Бордун О.Ю., Деркач У.В. Теоретичні та практичні засади дослідження похмурого туризму України. Географія та туризм. Серія: Географія рекреації та туризму: теоретичні та практичні питання. - 2017. - Вип. 30.- С. 66.
3. Вічні дзвони подвигу й скорботи. До 30-річчя від дня аварії на Чорнобильській АЕС (1986) // Дати і події, 2016, перше півріччя : календар знамен. дат № 1 (7) / Нац. парлам. б-ка України. — Київ, 2016. — С.92-96.
4. Державне агентство з управління зоною відчуження. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dazv.gov.ua>.
5. Довідка СБУ: списки розстріляних в тюрмі № 1 м. Львова. "З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ" №1/2(4/5) 1997 – с. 394-432.
6. Ємельяненко Я., Мирний С. Подолання криз інноваційним туризмом (на прикладі проекту «ЧОРНОБИЛЬ ТУР») / Я. Ємельяненко, С. Мирний // Туризм у ХХІ столітті: виклики та реагування: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27.11.2020р.). – Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2020. – С. 116-121.
7. Замок Радомисль – східний форпост Європи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radozamok.com.ua/istoriya/istoriya-zamku.html>.
8. Івченко Л. О., Романова К. М. Динаміка і перспективи розвитку туризму в Чорнобильській зоні / Л. О. Івченко, К. М. Романова // Електронне наукове фахове видання Ефективна економіка, 2020. - № 1. - DOI: 10.32702/2307-2105-2020.1.70.
9. Історія в'язниці. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lonckoho.lviv.ua>.
10. Кляп М.П., Шандор Ф.Ф. Сучасні різновиди туризму: навч. посіб. Київ: Знання, 2013. – 197 с.

11. Козенюк В. О. Бабин Яр // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.] — К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. — Т. 1 : А — Г. — 672 с. — ISBN 966-7492-00-X.
12. Легенди Золочівського замку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://karpaty.love/places-objects/zamky-ta-fortetsi-zahidnoi-ukrainy/63-zolochivskiyi-zamok.html>.
13. Лупій Г.В. Львівський історико-культурний музей-заповідник «Личаківський цвинтар»: Путівник. – Львів : Каменяр, 1996. – 367 с. – ISBN 5-7745-0699-1.
14. Мартинець С. На вас чекає Біла пані // Україна молода. - 2008. - № 110.
15. Мирный С. В. Чернобыльский туризм как элемент системы возрождения и устойчивого развития пострадавших территорий: от Зоны – к месту Всемирного наследия ЮНЕСКО // Радиоэкологические и радиобиологические последствия Чернобыльской катастрофы : материалы Междунар. науч.-практ. конф. (Хойники, 11–12 окт. 2017 г.) / под общ. ред. д-ра матем. наук, проф. И. Н. Семенени. Минск, 2017. С. 86–95.
16. Містичні історії Олеського замку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://we.org.ua/mistychna-ukrayina/mistychni-istoriyi-oleskogo-zamku/>.
17. Могили знаменитостей, старовинні склепи і міські легенди. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/kyiv/baykove-kladovishche-krematoriy-starovinni-sklepi-smittya-i-znamenitosti-reportazh-nv.html>.
18. Музей «Територія Терору». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.territoryterror.org.ua>.
19. Національний музей Чорнобилю: Про музей. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chornobylmuseum.kiev.ua/uk/about>.
20. Паскевич С. Рудий ліс в Чорнобильській зоні відчуження. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chornobyl.in.ua/red-forest.html>.

21. Переверзєв С. В. Чорнобиль // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2013. — Т. 10 : Т — Я. — С. 561. — 784 с. : іл. — ISBN 978-966-00-1359-9.

22. Про затвердження Порядку відвідування зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення: Наказ Міністерства надзвичайних ситуацій України № 1157 від 02.11.2011 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1319-11#Text>.

23. Сардак С.Е., Таран С.В. Потенціал «темного» туризму в країнах Європи / С.Е. Сардак, С.В. Таран // Економіка і суспільство. — Вип. 19 / 2018. — С. 27-34. — DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-5>.

24. Смолій В. А. Бабин Яр // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол. (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — Київ : Наукова думка, 2003. — Т. 1 : А — В. — 688 с. : іл..

25. Тонкощі радіоактивного туризму. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.petrovavlivka.city/read/card/52031/chornobil-turistichnij-yak-planuyut-rozvivati-zonu-vidchuzhennya>.

26. Центр організаційно-технічного і інформаційного забезпечення управління зоною відчуження. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.facebook.com/cotiz.org.ua/posts/3418920194888102>.

27. Чернихівський Г. Кременецький замок // Тернопільський енциклопедичний словник: у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. — Тернопіль : Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2005. — Т. 2 : К — О. — С. 227. — ISBN 966-528-199-2.

28. ЧОРНОБИЛЬ ТУР. Національний провайдер екскурсій в Чорнобильську зону. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.chernobyl-tour.com>.

29. Чорнобиль: «радіоактивна перлина» українського туризму. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28864492.html>.

30. Чорнобиль туристичний. Як планують розвивати зону відчуження? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.petropavlivka.city/read/card/52031/chornobil-turistichnij-yak-planuyut-rozvivati-zonu-vidchuzhennya>.
31. Чорнобильська зона відчуження (ЧЗВ). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.find-way.com.ua/oblast/chornobylska-zona>.
32. Шильнікова З.М., Дульцева І.І., Матушкіна М.В. Тенденції розвитку «темного» туризму та його мотиваційні аспекти / З.М. Шильнікова, І.І. Дульцева, М.В. Матушкіна // Економіка та управління підприємствами. – Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2018. – Вип. 22. 2018. – с. 586-591.
33. Dark Tourism – the guide to dark travel destinations around the world [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dark-tourism.com/index.php/about>.
34. Foley M., Lennon J. JFK and dark tourism: A fascination with assassination. *International Journal of Heritage Studies*. Taylor & Francis, 1996. № 2(4). P. 198–211.
35. Gagandeep Soni, Sarah Hussain. Dark Tourism: Changing Perception of Travelers for Indian Tourism. *OmniScience: A Multi- disciplinary Journal*. 2018; 8(3).
36. Headrick, James M., *IEEE Spectrum*, pp. 36-39 (July 1990).
37. John Lennon and Malcolm Foley, *Dark Tourism: The Attraction of Death and Disaster* (New York: Continuum, 2000), 11.
38. Krupskyi O., Temchur K. Media Tourism in the Chernobyl Exclusion Zone As a New Tourist Phenomenon. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*. - 2018. - № 27. - P. 261–273.
39. Meg D. Lonergan (2020): Hard-on of darkness: gore and shock websites as the dark tourism of digital space, *Porn Studies*, DOI: <https://doi.org/10.1080/23268743.2020.1720524>.
40. Prokopis A. Christou & Maria Hadjielia Drotarova (2021): Aura, thanatoplaces, and the construction of thanatourism emotions, *Journal of Heritage Tourism*, DOI: <https://doi.org/10.1080/1743873X.2020.1869241>.

41. Robert S. Bristow, Mirela Newman (2005). Myth VS. fact: an exploration of fright tourism. Proceedings of the 2004 Northeastern Recreation Research Symposium GTR-NE-326, 215-221.

42. Romanova A. A. Tours to the Chernobyl zone as a phenomenon of dark tourism development. J. Belarus. State Univ. Econ. 2018. No. 1. P. 162–168.

43. Rudi Hartmann, John Lennon, Daniel P. Reynolds, Alan Rice, Adam T. Rosenbaum & Philip R. Stone (2018) The history of dark tourism, Journal of Tourism History, 10:3, 269-295, DOI: <https://doi.org/10.1080/1755182X.2018.1545394>.

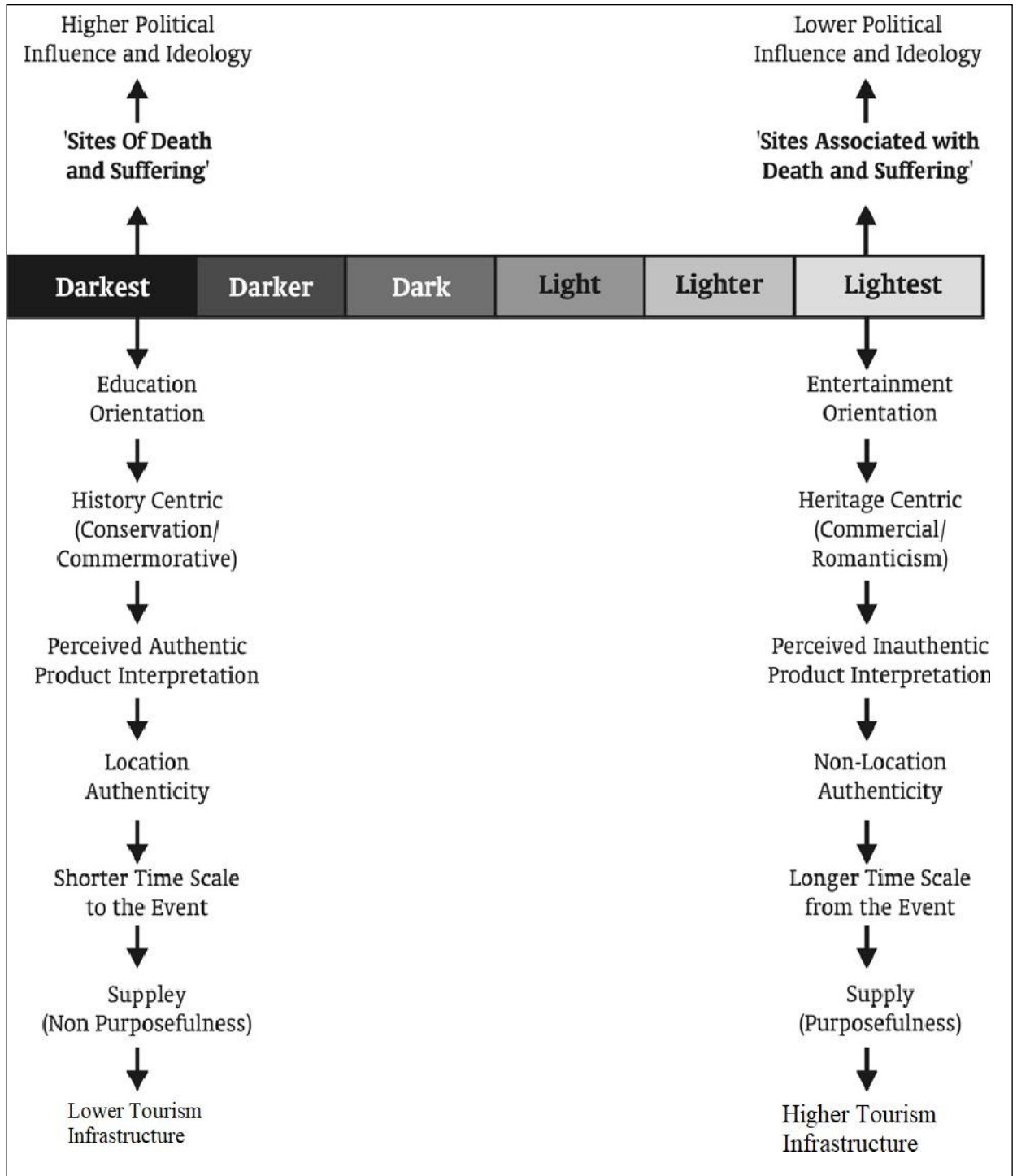
44. Seaton A.V. Guided by the dark: from thanatopsis to thanatourism. The International Journal of Heritage Studies. 1996. № 2. P. 234–244.

45. Stone P. A dark tourism spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. Tourism. 2006. № 54(2). P. 145–160.

46. Stone P. Consuming dark tourism: A Thanatological Perspective // P. Stone, R. Sharpley // Annals of Tourism Research. – Oxford, 2008. – P. 574–595.

ДОДАТОК А

Типологія туристичних місць «темного» туризму,
запропонована Р. Stone, впорядкованих від «найяснішого до найбільш
темного» виду туризму [45]

ДОДАТОК Б

Приклади об'єктів «темного» туризму у контексті його класифікації

№ п/п	Об'єкти та destinations «темного» туризму	Місцезнаходження
<i>Туризм катастроф</i>		
1.	Hiroshima and Nagasaki Atomic Bomb and Peace Park	Японія, м. Хіросіма
2.	Сюанькоу	Китай
3.	Жухе	Китай
4.	Кратер Беррінджера	США, Аризона
5.	Аральське море та пустеля Аралкум	Казахстан, Аральськ
6.	Семіпалатинський ядерний полігон	Казахстан, м. Семей
7.	Помпеї	Італія
8.	Іллінецький метеоритний кратер	Україна, м. Вінниця
9.	Бовтиський метеоритний кратер	Україна, м. Олександрія
10.	Чорнобильська зона відчуження	Україна, м. Прип'ять
<i>Містичний туризм</i>		
1.	Таос	США
2.	Замок Дракули	Румунія, м. Бран
3.	Івачевськ	Росія
4.	Храм Сонця, Карадагський заказник,	Україна, Крим
5.	Дублін	Ірландія
6.	Флорида	США
7.	Брисбен	Австралія
8.	Квебек	Канада
9.	Старовинні замки з привидами (Хенціни, Хойнік, Джевїце, Гродзець, Огородзенець)	Польща
10.	Свята гора в м. Хайдельберзі, замок Франкенштейнів, замок Вольфзегг (Жінка в білому), госпіталь Беліц-Хайльштеттен, Чортів міст	Німеччина
11.	Паризькі катакомби, абатство Мортемер, замок Мартінваст	Франція
12.	Пендл-Хіл, Стоунхедж, замок Беррі Поумрой, Лондонський Тауер, абатство Уїтбі, замок Чіллінгем, пагорб святого Михаїла, озеро Лох-Несс	Велика Британія
13.	Окультне Телемське абатство, замок Монте-белло, Ка' Даріо (Венеція), маєток Ротта	Італія
14.	Печера відьом в Зугарамурді, маєток Хурадо, ущелина Бадахос, селище Лас-Урдес	Іспанія
15.	Драгсхольмський замок	Данія
16.	Антонієві печери Троїцько-Іллінського монастиря	Україна, м. Чернігів
<i>Туризм «смерті»</i>		
1.	Табір-музей Голокосту, Аушвіц-Біркенау	Польща, Освенцим
2.	Меморіальний музей Голокосту	США, м. Вашингтон
3.	Музей геноциду «Туольсленг»	Камбоджа
4.	Меморіал «Жертвам Нанкінської різанини»	Китай, м. Нанкін
5.	Острів Чеджудо	Південна Корея
6.	Місто мучеників	Франція, м. Орадур-сюр-Глан
7.	Спірит-Лейкерський центр	Канада, м. Квебек
8.	Музей Голодомору	Україна, м. Київ
9.	Концентраційні табори часів Другої світової	Німеччина

	війни (Дахау, Бухенвальд, Заксенхаузен)	
10.	Граунд-Зеро	США, м. Нью-Йорк
11.	Геттисберг	США
12.	Музей ВВВ	Україна, м. Київ
13.	Музей Суворова	Україна, м. Очаків
14.	Діорама «Битва за Дніпро»	Україна, м. Дніпро
15.	Лук'янівська в'язниця	Україна, м. Київ
16.	Львівський ізолятор-музей політичних репресій	Україна, м. Львів
17.	ЧоенгЕк	Камбоджа
18.	Музей маніяків та вбивць	Росія, м. Ростов-на-Дону
19.	Слідами Джека Різника	Велика Британія, м. Лондон
20.	Місце вбивства президента Кеннеді	США, Техас
21.	Місто-привид Бельчіте, селище Очате	Іспанія
22.	Урочище «Бабин Яр»	Україна, м. Київ
<i>Туризм по кладовищах (некропольний)</i>		
1.	Музей світової погребальної культури	Росія, Новосибірськ
2.	Мавзолей Тадж-Махал (Taj Mahal)	Індія, м. Агра
3.	Некрополі Єгипетські піраміди;	Єгипет
4.	Кладовища: Пер-Лашез (Cimetière du Père-Lachaise), Монпарнас (Cimetière du Montparnasse)	Франція, м. Париж
5.	Кладовища: Новодевіче, Ваганьківське	Росія, м. Москва
6.	Хайгейтський цвинтар – некрополь (Highgate Cemetery)	Велика Британія, м. Лондон
7.	Бромптонське кладовище, кладовище Кенсал-Грін, некрополь Глазго	Велика Британія
8.	Грін-Вудський цвинтар (Green-Wood Cemetery)	США, м. Нью-Йорк
9.	Карроумор (Carrowmore Megalithic Cemetery)	Ірландія, Сліго
10.	Єврейське кладовище та православне кладовище	Польща, м. Варшава
11.	Кладовище Судфрідхоф, цвинтар Мелатен	Німеччина
12.	Монументальне кладовище Стальєно, кладовище Сан-Мікеле, монументальний цвинтар Перуджи	Італія
13.	Цвинтар Побленоу, некрополь Сан-Ісідро, кладовище Комільяс, цвинтар Сан-Фернандо.	Іспанія
14.	Західне кладовище в Копенгагені, цвинтар Асістенс	Данія
15.	Личаківський цвинтар	Україна, м. Львів
16.	Байкове кладовище	Україна, м. Київ

Джерело: складено автором на основі даних [33]

Додаток В

Реєстр найпопулярніших офіційних туроператорів, які займаються організацією ознайомчих візитів до Чорнобильської зони відчуження

№ п/п	Назва туроператора	Сайт туроператора
1.	Приватне підприємство «СОЛО ІСТ»	https://tourkiev.com
2.	ТзОВ «ЧОРНОБИЛЬТРЕВЕЛ»	https://chernobyltravel.net
3.	ТзОВ «ЧОРНОБИЛЬСПЕЦТУР»	https://chernobyl-tour.com
4.	ТзОВ «ЧОРНОБИЛЬ ТУР»	https://chernobyl-tour.com
5.	ТзОВ «ЧОРНОБИЛЬ ЕКСКЛЮЗИВ ТУРС»	https://chernobyl-exclusive-tours.com
6.	ТзОВ «ГАММА ТРЕВЕЛ»	https://gamma-travel.com
7.	Туроператор «GO2CHERNOBYL»	https://go2chernobyl.com
8.	Туроператор «CHERNOBYLTIME»	https://chernobyltime.com
9.	Туроператор «CHERNOBYLQUEST»	https://chernobylquest.com
10.	ТзОВ «ЧОРНОБИЛЬВЕЛ.КОМ»	https://chernobylwel.com
11.	ТзОВ «ТІДЕРІАН.АДВЕНЧЕРЗ»	https://tiderian.tours
12.	ТзОВ «ЧОРНОБИЛЬ АДВЕНЧЕР»	https://chernobyladventure.com
13.	ТзОВ «ДІНАДІС»	http://dinadis.ua
14.	ТзОВ «РІАЛ ЧОРНОБИЛЬ»	https://realchernobyl.com
15.	ТзОВ «УКРЕЙНІАН ТУР СЕРВІС ГРУП»	http://ukrainiantour.com
16.	Туроператор «DEINDE»	https://deinde.com.ua/tours/chernobyl
17.	ТзОВ «ЕНДЖОЙ ТУРС»	http://enjoytour.com.ua/
18.	ТзОВ «ІМПЕРІЯ ТРЕВЕЛ»	http://imperiatravel.com.ua/
19.	Приватне підприємство «СМАК ПРИГОД»	http://smakprygod.com.ua/
20.	ТзОВ «ОУПЕН СПЕЙС ТО»	https://opn-space.ru/
21.	ТзОВ «ДЕЙТУДЕЙ ТРЕВЕЛ»	https://trips-to-chernobyl.com/uk/
22.	ТзОВ «АЕРОПОРТ ТРЕВЕЛ»	http://aeroport-travel.com.ua/
23.	ТзОВ «ІЗОТОП НАУКА ТА ПОДОРОЖІ»	https://izotoptour.com
24.	ТзОВ «ФОРТЕЦЯ ГРУП»	http://www.fortetsa.com.ua/
25.	ТзОВ «Матей тревел»	https://mateitravel.com.ua/
26.	ТзОВ «АЛЬВЕРС ТУР»	http://alvers-tour.net.ua/
27.	ТзОВ «ПАРК ВІДПОЧИНКУ»	https://parkvidpochynku.com/
28.	ТзОВ «СТАЛКЕР ТУР»	https://www.stalker-tour.mk.ua
29.	ТзОВ «АРГОТУР»	http://www.argotour.in.ua/
30.	Приватне підприємство «ЕКСПРЕС ТУР»	https://expresstour.com.ua/
31.	ТзОВ «Туристичний оператор «Бомба Тур»	https://bomba-tour.com/
32.	ТзОВ «АРКТУР ТУРОПЕРАТОР ТА ДМС»	https://www.arktur.ua/ua/

Джерело: складено автором на основі даних [4]

Додаток Г

Туристичні маршрути у Чорнобильській зоні відчуження [4]

- № 1 КПП Дитятки - с. Черевач - м. Чорнобиль
- № 2 м. Чорнобиль (майданчик біля Свято-Іллінського храму)
- № 3 м. Чорнобиль (пам'ятник «Тим, хто врятував світ», меморіальний комплекс «Зірка Полин», Свято-Іллінська церква)
- № 4 м. Чорнобиль - с. Паришів
- № 5 м. Чорнобиль - ЧАЕС - КВ «Вектор»
- № 6 м. Чорнобиль - ЧАЕС
- № 7 м. Чорнобиль - м. Прип'ять
- № 8 м. Чорнобиль - Чорнобиль-2
- № 9 м. Чорнобиль - с. Красне
- № 10 м. Чорнобиль - смт. Поліське
- № 11 м. Чорнобиль - ПТ «Сказочний»
- № 12 м. Чорнобиль - с. Бички
- № 13 м. Чорнобиль - с. Опачичі - с. Купувате
- № 14 р. Уж - р. Прип'ять до м. Чорнобиль (водний)
- № 15 р. Дніпро - р. Прип'ять - р. Дніпро до с. Теремці (водний)
- № 16 р. Дніпро - р. Прип'ять до м. Чорнобиль (водний)
- № 17 р. Дніпро - р. Прип'ять до залізничного мосту (водний)
- № 18 р. Дніпро - р. Прип'ять - р. Брагінка до с. Ладижичі (водний)
- № 19 КПП Дитятки - с. Черевач – м. Чорнобиль (повітряний)
- № 20 КПП Зелений мис - с. Опачичі (с. Оташів) – м. Чорнобиль (повітряний)
- № 21 м. Чорнобиль - р. Уж – с. Рагівка (повітряний)
- № 22 КПП Зелений мис - с. Опачичі (велосипедний)
- № 23 м. Чорнобиль ("Шерп")
- № 24 м. Чорнобиль ("Єврейський історичний")

Додаток Д

Програма обслуговування туристів згідно туру «Нове життя Чорнобиля»

День	Година	Програмні заходи
1	17:40	Прибуття у аеропорт «Бориспіль» (приліт з м. Лондон)
	18:00	Зустріч туристів, супровід, трансфер в готель «Radisson Blu Hotel»
	18:30	Заселення у готель «Radisson Blu Hotel»
	19:00	Вечеря у ресторані «Friends & Lovers»
	20:00	Експерсія «Вечірній Київ»
	22:30	Закінчення експерсії та прибуття до готелю «Radisson Blu Hotel»
2	8:00	Сніданок в готелі «Radisson Blu Hotel»
	8:50	Збір групи і виїзд з м. Києва до м. Чорнобиля
	9:00-10:30	Дорога до Чорнобильської Зони Відчуження. Розповідь під час подорожі
	10:30-10:40	КПП Дитятки. Проходження паспортного та дозиметричного контролю на КПП на межі 30-ти кілометрової Зони Відчуження.
	10:50	Початок експерсії по Чорнобилію.
	11:00	Експерсія - с.Черевач та с.Залісся.
	11:20-12:00	<p>Детальна розповідь та експерсія по найважливіших пам'ятках Чорнобильської зони відчуження:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Стелла Чорнобиль • Церква святого Іллі та дзвіниця • Центр міста Чорнобиль, головна площа • Меморіальний комплекс «Зірка Полин» • Меморіальний комплекс • Площа Леніна • Чорнобильський річковий порт • Пам'ятник «Тим хто врятував світ». • Виставка автентичних робіт
	12:00-13:00	<ul style="list-style-type: none"> • Проходження КПП «Лелів» • Секретна радянська військова база Чорнобиль-2 і радар Дуга • Село Копачі (поховане село з єдиною будівлею, що залишилася – дитячим садочком) • Територія ЧАЕС • Градирня • Недобудований 5-й реактор • ЧАЕС оглядова площадка з оглядом на новий саркофаг
	13:00	Обід в кафе «Десятка»
	14:00	Проїзд до «радіоактивного каякінгу», пересадка на каяки та прогулянка по річці Прип'ять
	16:30	Збір групи та проїзд до готелю «Десятка»
17:00-19:00	Вільний час	
19:00	Вечеря у готелі «Десятка»	

3	8:00	Сніданок у готелі «Десятка»
	9:00	Збір групи та продовження екскурсії у м. Прип'ять
	9:00-12:00	<ul style="list-style-type: none"> • Рудий ліс. • Міст смерті • Статуя дружби народів • Кладовище кораблів і барж • Кінотеатр «Прометей» • Готель Полісся • Палац культури Енергетик • Парк розваг • Центральний стадіон «Авангард» • Дитячий садочок «Чебурашка» • Басейн «Лазурний» • Пожежна частина міста Прип'ять
	12:15	Збір туристів, виїзд до м. Київ
	14:30	Обід в ресторані «Кузня ребра та пива», м. Київ
	16:00	Проїзд до Національного музею «Чорнобиль» (м. Київ) та коротка екскурсія
	17:00-19:00	Вільний час, відпочинок, прогулянка містом.
	19:00	Вечеря у ресторані «Friends & Lovers», м. Київ
	20:00	Ночівля в готелі «Radisson Blu Hotel», м. Київ
	4	6:00
	6:30	Збір туристів та трансфер до аеропорту «Бориспіль» (виліт у м. Лондон)

Джерело: складено автором

АНОТАЦІЯ

Актуальність дослідження. «Темний» туризм відіграє важливу роль у розвитку економіки та туристичної індустрії України. Даний вид туризму має всі перспективи на існування та на подальший глибокий розвиток і наукове вивчення. «Темний» туризм допомагає людству усвідомити масштаби катастроф через долі тисяч людей – її учасників, свідків і жертв, змушує людей визнати необхідність примирення між людиною, наукою і технологіями, які поставили під конкретну загрозу існування людської цивілізації і самої планети Земля, і не дає світу забути ці уроки, стає попередженням поколінням нового тисячоліття. Не дивлячись на наслідки страшної катастрофи, Чорнобиль є «туристичною візитівкою», «радіоактивною перлиною» України.

Актуальність роботи обумовлена, з одного боку, великою зацікавленістю до теми «темний» туризм у сучасній науці і в суспільстві, з іншого боку, її недостатнім дослідженням. Розгляд питань, пов'язаних з даною тематикою носить як теоретичну, так і практичну значимість.

Мета наукової роботи полягає у дослідженні сутності поняття, різновидів і ресурсної бази для розвитку «темного» туризму, а також розробці авторського туру до Чорнобильської зони відчуження.

Завдання наукової роботи:

- розкрити суть та особливості «темного» туризму;
- провести класифікацію «темного» туризму, дослідити його різновиди;
- виокремити туристичні дестинації для розвитку «темного» туризму в Україні;
- проаналізувати тенденції розвитку туризму в Чорнобильській зоні відчуження;
- розкрити ресурсний потенціал Чорнобиля як особливої туристичної дестинації;

- обґрунтувати проблеми розвитку «темного» туризму в Чорнобильській зоні відчуження і запропонувати шляхи їх вирішення;
- розробити авторський тур «Нове життя Чорнобиля».

Об'єктом дослідження є ресурсний потенціал для розвитку «темного» туризму в Чорнобилі – унікальній та перспективній туристичній дестинації.

Предметом дослідження є теоретичні і практичні аспекти формування та ефективного використання ресурсної бази для розвитку «темного» туризму як в Україні в цілому, так і на прикладі Чорнобильської зони відчуження.

При дослідженні використовувалися наступні **методи**: логічне узагальнення (для дослідження проблемних аспектів «темного» туризму в Україні, узагальнення категоріального апарату, для формування висновків та рекомендацій); метод аналізу та синтезу (для дослідження сутності різновидів «темного» туризму); системно-структурний аналіз (для обґрунтування специфіки організації турів до Чорнобильської зони відчуження); порівняльний аналіз (для узагальнення світових тенденцій розвитку «темного» туризму); прийоми графічного, картографічного та табличного відображення даних (для наочного подання результатів дослідження).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у:

- виокремленні причин мотивації споживачів «темного» туризму та основних специфічних характеристик «темного» туризму на основі досліджень підходів науковців;
- систематизації сутності категоріального апарату «темного» туризму та його різновидів, а також здійсненні його класифікації;
- висвітленні тенденцій та виявленні проблемних аспектів розвитку туризму в Чорнобильській зоні відчуження;
- розробці туру «Нове життя Чорнобиля» для іноземних туристів.

Апробація. Основні результати дослідження апробовані на XII Міжнародній науково-практичній конференції «Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання» (м. Черкаси, 2021р.).

Практичне значення. Автором розроблено тур «Нове життя Чорнобиля» для впровадження туроператором ДП ТзОВ СП «Трайдент Консалтинг та Інвестиції», який отримав схвальні відгуки (довідка від 25.01.2021р. № 8).

Структура та обсяг роботи. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків; містить 5 таблиць, 24 рисунки, 5 додатків. Список використаних джерел містить 46 найменувань. Загальний обсяг роботи складає 30 сторінок без урахування додатків та списку використаних джерел.

У вступі подаються актуальність, мета і завдання роботи, виділяється об'єкт і предмет дослідження, методи дослідження, розкрито наукову новизну одержаних результатів, подано апробацію і практичне значення наукової роботи.

У першому розділі розкрито суть та особливості «темного» туризму; проведено класифікацію «темного» туризму, досліджено його різновиди; виокремлено туристичні дестинації для розвитку «темного» туризму в Україні.

Другий розділ присвячений аналізу тенденції розвитку туризму в Чорнобильській зоні відчуження; дослідженню ресурсного потенціалу Чорнобиля як особливої туристичної дестинації.

У третьому розділі обґрунтовано проблеми розвитку «темного» туризму в Чорнобильській зоні відчуження і запропоновано шляхи їх вирішення; розроблено авторський тур «Нове життя Чорнобиля» для іноземних туристів.

Завершується наукова робота обґрунтованими висновками та списком використаних джерел.

Ключові слова: «темний» туризм, туризм катастроф, танатотуризм, містичний туризм, некропольний туризм, туристична дестинація, Чорнобильська зона відчуження.